

BOŽENA GLAVAN
Zagreb

Izvorni znanstveni članak
UDK: 392.51(497.5 Zadar)13”(091)

MIRAZ U ZADRU U 14. STOLJEĆU

U radu se govori o društvenoj i pravnoj važnosti miraza u Zadru u 14. stoljeću i utjecaju miraza na imovinski status zadarske srednjovjekovne obitelji. Kroz pitanje miraza sagledava se i društveno-pravni položaj žene u Zadru u to vrijeme. Na temelju zakonskih propisa koji reguliraju bračne i imovinske odnose u prvom se dijelu rada iznosi slika pravnih odredbi i običaja koji su se odnosili na miraz u Zadru u 14. stoljeću. U drugom dijelu rada analizaju se ugovori o mirazu iz objavljenih spisa zadarskih bilježnika Andrije Petrova iz Cantue, Henrika i Creste Tarallo te Franje Manfreda de Surdisa iz Piacenze, kao i zadarski dokumenti koji spominju miraz, a publicirani su u Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae), i to prema vrsti miraza (novac, nekretnine, pokretnine) i načinu na koji se miraz davao ili primao. Također, u radu se iznosi uloga miraza u ekonomskom razvoju Zadra u 14. stoljeću te se sagledavaju uzroci visine iznosa miraza ovisno o staleškoj pripadnosti žene i društvenom statusu obitelji među kojima su se sklapali brakovi. Kroz pregled spomenutih dokumenata također se sagledava odgovaraju li primjeri iz navedenih miraznih ugovora zakonskim propisima Zadarskog statuta iz 14. stoljeća.

Ključne riječi: miraz, brak, položaj žene, srednji vijek, Zadar, Dalmacija, Zadarski statut, zadarski notari.

Uvod

Miraz je u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama predstavljao temelj stupanja u brak i početak oblikovanja imovinskih odnosa u braku. Zbog važnosti koju je

imao o njemu govore i dalmatinski statuti čiji su propisi, pa tako i oni koji se odnose na pitanje miraza, temeljeni na rimsko-bizantskom i kanonskom te običajnom pravu.¹ No, treba napomenuti da se imovinsko-pravni i nasljedni propisi povezani s mirazom razlikuju od propisa nasljednog prava za drugu vrstu imovine.

Na temelju bračnih i imovinskih odredbi sadržanih u Zadarskom statutu, zatim objavljenih spisa zadarskih bilježnika Andrije Petrova iz Cantue, Henrika i Creste Tarallo te Franje Manfreda de Surdisa iz Piacenze iz sredine 14. stoljeća, čiji se originali čuvaju u Državnom arhivu u Zadru, kao i dokumenata koji govore o mirazu u 14. stoljeća, a koji su objavljeni *Diplomatičkom zborniku kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)* Tadije Smičiklasa u ovom se radu iznosi slika pravnih odredbi i običaja koji su se odnosili na miraz u Zadru u srednjem vijeku.² Kako bi se dala što potpunija slika i što jasnije prikazala važnost miraza za sklapanje braka u srednjovjekovnom Zadru, u ovom će se radu najprije dati pregled svih pravnih odredbi koje su se morale primjenjivati u procesu sklapanja braka i koje su regulirale pitanje miraza u toj dalmatinskoj komuni, a potom će se u drugom dijelu rada, s obzirom na ove odredbe, analizirati ugovori iz 14. stoljeća koji se odnose na pitanje miraza te bračne i obiteljske odnose.

Miraz u srednjovjekovnom Zadru prema odredbama Zadarskog statuta iz 1305. godine

Zadarski statut iz 1305. godine, podijeljen na pet knjiga, od kojih je svaka podijeljena na glave, donosi odredbe kojima regulira politički, gospodarski, kulturni i društveni život stanovnika srednjovjekovne zadarske komune. Raznolikost i širina

- 1 O pravnom ustroju dalmatinskih srednjovjekovnih gradova vidi u knjizi Antuna Cvitanića, *Iz dalmatinske pravne prošlosti*, Split 2002, a općenito o ustroju gradova u Dalmaciji i tipu komunalnog društava u njima u 14. st. vidi u radu Tomislava Raukara Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću, *Historijski zbornik*, sv. 33-34, 1980-1981, 139-209. Detaljnije o gospodarsko-društvenim uvjetima koji su doveli do promjene rimskog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, pa tako i u Zadru vidi u članku Ivana Beuca, Statut Zadarske komune iz 1305, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* II, Rijeka, 1953-1957, 497.
- 2 U radu su korištena sljedeći objavljeni izvori: *Zadarski statut*, prir. Josip Kolanović i Mate Križman, Zadar, 1997; *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279-1308*, prir. Mirko Zjačić, Zadar 1959; *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296...1337*, prir. Mirko Zjačić i Jakov Stipišić, Zadar, 1996; *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, 2 sv., prir. Josip Kolanović i Robert Leljak, Zadar, 2001-2003; *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze : 1349-1350*, prir. Jakov Stipišić, Zadar, 1977; *Diplomatički zbornik Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)*, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb [dalje CD], sv. 8 (1301.-1320.), 1910; sv. 10. (1332.-1342.), 1912; sv. 13. (1360.-1366.), 1915; sv. 14. (1367.-1373.), 1916.

problema kojima se bavi, pokazuju u koliko su se mjeri komunalne vlasti nastojale miješati u privatni život svojih građana.³

Tako je bilo i u slučaju miraza kojem je srednjovjekovno komunalno društvo pridavalo veliku pozornost prilikom sklapanja braka. O obiteljskom i nasljednom pravu koje je reguliralo pitanje ženidbe, prava na miraz, kao i prava koja imaju djeca u obiteljskoj i široj zajednici, govori treća knjiga Zadarskog statuta koja je ujedno opsegom najveća i sastoji se od 145 glava. Statut grada Zadra sadrži i knjigu reformacija u kojoj se nalaze odluke kojima je Veliko vijeće zadarske komune nadopunjavalo novim zakonima postojeće odredbe statuta, a zapisivane su tijekom čitavog 15. stoljeća. U knjizi reformacija nadopunjavane su ili izmijenjene i neke odluke iz Statuta koje se odnose na pitanje miraza.

Miraz (*dota, dos, dotis; paraphernas*) je u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama predstavljao skup dobara koje bi žena ili netko drugi za nju dao mužu prilikom ulaska u brak (*matrimonium*). Prema srednjovjekovnom statutarnom pravu miraz je bio obavezan prilikom sklapanja braka i predstavljao je temelj za stvaranje imovinskih odnosa u braku.⁴

Ponegdje na prostoru istočnojadranske obale uz miraz nailazimo i na uzmirazje (*repromissa*). Uzmirazje je predstavljalo dar muža ženi prije braka, a trebalo je pružiti materijalnu sigurnost ženi i djeci te vrijedi kao protuteža mirazu. Za takvo darivanje nije bila potrebna pravna potvrda kneza i sudbene kurije. No, takva praksa darivanja u Zadru u srednjem vijeku nije postojala, kao uostalom niti na čitavom području srednjovjekovne Dalmacije, ali je, na primjer, postojala na području kvarnerskih otoka Krka i Cresa gdje je uzmirazje bilo obavezno uz miraz. U Zadru je termin *repromissa* u miraznim ugovorima bio jednostavno drugi naziv za miraz.⁵ Ipak, iako u zadarskoj praksi ne nalazimo uzmirazje, ono se spominje u odredbi Zadarskog statuta, koja nosi naslov *Quod, si aliquis existens in aetate quindecim annorum fecerit repromissam uxori praesumatur repromissa valere*. U toj se odredbi kaže da muška osoba stara 15. godina može sklopiti brak jednako kao da je punoljetna te da prema tome smije svojoj ženi dati i uzmirazje.⁶

U Zadru, kao, uostalom, i drugdje u srednjovjekovnoj Europi, brak je predstavljao sporazum između muža i žene, kojim su se oni zavjetovali na zajednički život

3 Usp. Nada Klaić-Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409. (Prošlost Zadra II)*, Zadar 1976, 205-219.

4 Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XII. do XV. stoljeća*, Dubrovnik 1994, 78.

5 Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb 1996, 178-180.

6 Tekst odredbe glasi: *Cum aliquis in aetate quindecim annorum existens uxorem acceperit volumus quod in eadem aetate uxori suae possit facere repromissam, et praesumimus atque mandamus ipsam repromissam perinde valere ac si facta fuisset per aliquem perfectae aetatis*. Zadarski statut, knj. 2, gl. 112, 225.

kao supružnici.⁷ Srednjovjekovno shvaćanje braka zasnivalo se na rimskom pravu, a osnovno je načelo bilo: *nuptias consensus faciat*. Izrazi za sklapanje braka koji se navode u Zadarskom statutu poput *matrimonium contractum*, *matrimonium contrahendum* i *matrimonium contrahere* pokazuju utjecaj Gracijanovog dekreta iz 12. stoljeća po kojem je brak bio ugovoreni čin.⁸

Prema Zadarskom statutu pravo stupanja u brak imaju jednako muškarac i žena. Brak se zaključivao u crkvi i prema crkvenom pravu, a bračni sporovi rješavali su se u nadležnosti crkvenog suda i pravnih organa komune. U skladu s crkvenim propisima usvojenim krajem 10. i početkom 11. stoljeća brak je morao biti monogaman, nerazrješiv, sklopljen obostranim pristankom muškarca i žene i izvan stupnja srodstva (egzogaman).⁹ Razvoda braka nije bilo, već je jedino postojala mogućnost tzv. rastave od stola i postelje u slučaju preljuba, zatajenja bolesti, zlostavljanja, počinjenog zločina ili međusobnog dogovora supružnika o ulasku u crkvenu službu.¹⁰

Brak se u srednjovjekovnom zadarskom društvu dogovarao uz suglasnost roditelja. O tome postoji jedna odredba u Zadarskom statutu koja određuje da će se sinu i kćeri koji su u očevoj vlasti, kad se ožene i udaju za majčina života, ali bez očeva pristanka, biti oduzeti dijelovi miraza za kćer i nasljedstva za sina, osim ako im se na temelju isprave ne oprosti taj nepravedni čin.¹¹ U slučaju smrti majke otac sam daje pristanak za sklapanje braka svoje djece, dok je u slučaju smrti oca majka dužna zatražiti dopuštenje od najmanje petorice muževih srodnika za djecu koja namjeravaju stupiti u brak.¹²

Statut propisuje i godine starosti prilikom ulaska u brak. U jednoj odredbi stoji da su se muškarci mogli ženiti s navršених 15 godina starosti, u dobi kada dobivaju i pravo da slobodno raspolazu svojom imovinom, dok su žene u brak mogle ući najranije u dobi od 12 godina.¹³

U pravnim propisima srednjovjekovnog Zadra regulirana su i različita pitanja vezana uz miraz. Pravila koja su vrijedila prilikom sklapanja ugovora o mirazu nisu se razlikovala od onih koja su vrijedila za druge vrste ugovora, odnosno sastavljanje notarske isprave. Prilikom sastavljanja ugovora svi bilježnici u Zadru i njegovoj okolici imali su obavezu unijeti u ispravu imena ugovaratelja i svjedoka te navesti

7 Više o poimanju institucije braka i općenito o obiteljskim odnosima u srednjovjekovnom europskom društvu vidi u knjizi David Herlihy, *Medieval Households*, London, 1995.

8 Ivan Beuc, nav. dj., 586-587.

9 Zrinka Nikolić, Između vremenitih i vječnih dobara. Žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku, u: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, Zagreb 2004, 43-44.

10 Antun Cvitanić, *Iz dalmatinske pravne prošlosti*, Split 2002, 670; Zdenka Janeković-Römer, nav. dj., 170.

11 Zadarski statut, knj. 3, gl. 90, 335.

12 Isto, knj. 3, gl. 91, 336.

13 Isto, knj. 3, gl. 92, 337.

dan, mjesec i godinu sklapanja ugovora, a izjava ugovaratelja trebala je biti napisana cjelovito, od riječi do riječi.¹⁴

Pravni položaj žene u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama, pa tako i u Zadru, nije bio istovjetan s pravnim položajem muškarca. Žene nisu sudjelovale u javnom životu te nisu mogle ući u Veliko vijeće. Također, nisu smjele biti svjedokinjama u oporukama i u notarskim ispravama, a u građanskim i kaznenim parnicama mogle su svjedočiti samo ako nije bilo drugih svjedoka. Žene su, kad se radilo o naplati miraza ili potraživanju dugova, morale na sudu tražiti zastupništvo odvjetnika.¹⁵

Ipak, žene su, bez obzira na sloj kojem su pripadale, imale pravo na podizanje tužbe i potraživanje zaštite osobnog i imovinskog prava.¹⁶ Na određenu jednakost muškaraca i žena u pravnom pogledu upućuje i odredba Zadarskog statuta *Quod si fiat mentio de his dictionibus: »si quis«, »aliquis«, »quisquam«, »nequis« et »unusquisque« intellegatur et feminiam* u kojoj stoji da se pod značenjem riječi 'ako tko', 'netko', 'itko', 'nitko' i 'svatko' svaki put kada se pojavljuju odredbama Statuta podrazumjeva da se jednako odnose na muškarce i na žene.¹⁷

Komunalne vlasti u Zadru u 14. stoljeću jednako su gledale na žene i muškarce po pitanju poslovanja s nekretninama. Žene su, kao i muškarci, mogle steći, predati, unajmiti i prodati različitu vrstu imovine. Osim toga bavile su se i raznim novčanim transakcijama. U usporedbi s udatim ženama bolje su mogle poslovati udovice jer su nakon smrti muža samostalno raspolagale ranijim mirazom te od muža nasljeđenim dobrima.¹⁸

U statutima dalmatinskih komuna u tom razdoblju nalazimo odredbe koje su donesene kako bi zaštitile ženu, odnosno njezinu imovinu, na način da je bilo određeno da se predmeti (pokretna i nepokretna dobra) koje bi žena donijela u bračnu zajednicu prilikom stupanja u brak nisu smjeli prodavati, otuđivati ili davati u zalog.¹⁹ U cilju zaštite miraza donesena je i odredba Zadarskog statuta u kojoj se

14 *Zadarski statut*, knj. 2, gl. 89, 209.

15 Ivan Beuc, nav. dj., 580.

16 Zdenka Janeković-Römer, nav. dj. 126-128.

17 Tekst odredbe glasi: *Sicubi in aliquo statuto fiat menzio de hoc verbo: 'si quis', 'aliquis', 'quisquam', 'nequis' et 'unusquisque', volumus quod sub prolatione masculina intellegatur et feminium, si illud negationum super quo loquitur statutum tale sit quod sexui conveniat feminino; in delicto autem regulariter volumus observari quod masculina prolatio semper continent et concipiat femininam, et puniatur mulier sicut vir.* *Zadarski statut*, knj. 3, gl. 145, 393.

18 Sabine Florance Fabijanec, *Žensko upravljanje nekretninama u drugoj polovici 14. st. u Zadru, Historijski zbornik*, 59 (2006), 42-43.

19 Prema Splitskom statutu za vrijeme trajanja braka muž nipošto nije smio otuđivati ženin miraz i nekretnine, ali ni žena muževljevo. Ipak, žena je mogla otuđiti imovinu u slučaju osiguravanja obitelji hranom, otkupnine za muža ili sinove koji su zarobljeni te ako drugačije nije mogla osigurati kćerin miraz. *Splitski statut*, knj. 3, gl. 124, 125.

U nekim drugim statutima dalmatinskih komuna, po pitanju zaštite ženine imovine u braku, nalazimo drukčije odredbe, ali koje također propisuju da se ženina imovina iz miraza ne smije

navodi da miraz uvijek i svagdje mora imati prednost, jer je državi probitačno da se ženama sačuvaju mirazi, prije svega radi rađanja potomstva i napućivanja grada slobodnim ljudima.²⁰

U srednjovjekovnoj zadarskoj komuni postojala su prava koja su muž i žena poлагali na miraz. Pravo žene na miraz bilo je ograničeno. Naime, žene u Zadru bile su podložne muževima (*sub viri potestate*) te samim time nisu mogle raspolagati imovinom iz miraza.²¹ Ipak, pravo žene na miraz je njezino pravo pred zakonom. Pravno gledajući, miraz je u Zadru bio vlasništvo žene, ali se prije ili prilikom udaje predavao njezinu mužu koji je njime upravljao. Ukoliko je muž živio u zajednici s ocem ili braćom unosio je ženin miraz u tu zajednicu. U Zadru su muževi davali svojim ženama isprave kojima su jamčili da će čuvati njihovu dotu i dati im je ne-taknutu na kraju života. Nakon smrti žene, muž je morao nadoknaditi sve ono što je iz miraza otuđio, čak i ako je to učinio uz njezin pristanak.²² Svi darovi što ih udana žena dobiva u kući svoga oca trebali su biti u njezinom vlasništvu, a ostali darovi koje je primila u kući muževljevih roditelja pripadala su njima i njihovim baštinicima.²³ Zapravo je stvarno stanje bilo takvo da je muž raspolagao najvažnijim dijelom ženinog miraza, kao što je bio novac ili nekretnina, dok je žena upravljala drugim dijelom miraza, a to su bili nakit i predmeti u domaćinstvu. Nakon smrti muža miraz, kojeg je žena predala mužu prilikom stupanja u brak i koji je služio cijeloj obitelji kao garancija imovinske i novčane sigurnosti, vraćao se ženi u čijem je vlasništvu i bio za cijelo vrijeme trajanja braka. Žena je trebala dobiti svoj miraz te osim toga i jednu desetinu od svih libara iz ostavštine supruga s time da ukupna

prodati ili otuđiti. Tako se u Dubrovačkom statutu određuje da muž ako primi novac kao miraz može s njime raspolagati po svojoj volji, s tim da vjerovnici mogu uzimati zalog od tog novca i knez ako muž bude osuđen zbog kakvog prijestupa. Miraz kojeg čini srebrnina, zlatnina i pokućstvo vlasništvo je žene, kao i ženino ruho i postelja, ali ga ne smije otuđivati, dati u zalog ili prodati bez pristanka muža. Darovi što ih roditelji daju kćerima povrh miraza ne smije muž otuđiti, čak niti nakon njezine smrti, jer oni pripadaju njezinim baštinicima. *Statut grada Dubrovnika*, prir. A. Cvitanić, M. Križman i J. Kolanović, Dubrovnik 1990, knj. 4, gl. 1, 138-139, gl. 3, 139, gl. 5, 140.

Trogirski statut kaže da žene ne smiju prodavati niti se obvezati na stvari iz svog miraza dok je muž još živ. Žena u srednjovjekovnom Trogiru nije smjela svoj miraz založiti bez dopuštenja kneza i kurije. *Statut grada Trogira*, ur. Vladimir Rismondo, Književni krug, Split 1988, knj. 3, gl. 23, 139.

U Korčuli udana žena nije smjela otuđivati svoja dobra ni na kakav način osim u slučaju da ga preda kao jamstvo da izbavi muža ili sina iz zatvora te u slučaju gladi i siromaštva, ali i tada suglasnost muža i uz odobrenje sudbene kurije i Velikog vijeća. Navodi se da se ženin miraz ne može povećati niti umanjiti u vezi s dobrima njenog muža. *Statut grada i otoka Korčule (1214.-1265.)*, prir. A. Cvitanić, Split 1995, knj. 2, gl. 140, 166, knj. ref., gl. 9, 183-184, gl. 100, 213.

20 Zadarski statut, knj. 3, gl. 96, 341.

21 Ivan Beuc, nav. dj., 580.

22 Zdenka Janeković-Römer, nav. dj., 83-84.

23 Zadarski statut, knj. ref., br. 36, 543.

svota nije smjela prelaziti 200 libara.²⁴ Udovica nasljeđuje predmete i imovinu od pokojnog muža, ali neovisno o stvarima iz miraza.²⁵

Žena u Zadru u 14. stoljeću nije mogla prodati, obvezati ili otuđiti na bilo koji način dio koji je predan mužu na ime njezinog miraza za vrijeme dok je muž još živ, ali joj je bilo slobodno ta dobra oporučno ostaviti kako sama odluči.²⁶ Prema jednoj odredbi Zadarskog statuta ženska osoba koja je starija od 15 godina i mentalno i tjelesno je zdrava smije sastaviti oporuku o svome mirazu.²⁷ Dakle, žena je mogla slobodno raspolagati mirazom u oporuci.

Stvari su se, međutim, donekle promijenile od druge polovice 14. i u 15. stoljeću kada je žena mogla raspolagati mirazom samo ako bi za to imala dopuštenje komunalnih vlasti u Zadru; ipak, to u praksi nije ograničavalo ženu u samostalnom poslovanju i raspolaganju vlastitim dobrima.²⁸

Žena je gubila pravo na miraz ako je izvršila preljub i zbog toga bila osuđena po crkvenom sudu na rastavu od stola do postelje, a pravo na povrat miraza dobila bi tek ako bi joj muž oprostio.²⁹ Muž je, kao što je već rečeno, mogao upravljati imovinom iz miraza koja je bila u vlasništvu žene. On, međutim, nije smio prodati ili otuđiti tu imovinu bez suglasnosti žene ako imovina nije bila procjenjena od strane Velikog vijeća.³⁰ Jedna odredba u Statutu odnosi se na slučaj da muž posjed ili nekretninu svoje žene proda na dražbi. Naime, kako takva prodaja ne bi bila na štetu žene, žena je imala pravo povratiti prodanu imovinu odnosno opozvati prodaju. U slučaju ako bi žena preminula prije muža, i ženini baštinici, odnosno njezini nasljednici mogu takvu prodaju na dražbi opozvati.³¹

Jedna odredba spominje mogućnost prenošenja miraza iz vlasništva žene u vlasništvo muža, ali u smislu da muž smije na zemljištu kojeg je žena donijela u brak izvoditi nekakve radove, npr. da na tom zemljištu može podići vinograd ili građevinu. Statut određuje da Sudbeni dvor mora procijeniti vrijednost te nekretnine u trenutku kada je muž koristi, a muž je u tom slučaju trebao sastaviti ispravu o uvećanju miraza za onoliku svotu novca na koliko je Sudbeni dvor procijenio ženin posjed.³²

24 Sabine Florance Fabijanec, nav. dj., 33-52.

25 Zadarski statut, knj. 3, gl. 94, 96, 99, 339, 341-343.

26 Zadarski statut, knj. 3, gl. 99, 343.

27 Isto, knj. 2, gl. 112, 355.

28 Ivan Beuc, nav. dj., 592.

29 O obiteljskom, imovinskom i procesnom pravnom položaju žene u srednjovjekovnom Zadru vidi u radu Vilme Bulat Pezelj: Naznake pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Zadru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 3-4(2006), Split 2006, 523-551 i u njezinoj doktorskoj disertaciji *Pravni položaj žene prema statutarnom pravu srednjovjekovnih dalmatinskih komuna*, Split 2003, 1-271.

30 Ivan Beuc, nav. dj., 590.

31 Zadarski statut, knj. 3, gl. 33, 281-283.

32 Zadarski statut, knj. 3, gl. 100, 345.

Dubrovački statut kaže da kad muž primi u miraz nekretnine i na njima obavlja radove, o čemu je prethodno sastavio ispravu uz prisutnost svjedoka, nakon njegove smrti ta nekretnina i dalje

Vezana uz ovu odredbu je i ona koja kaže da ako muž na neprocjenjenom ženinom posjedu radi obavljanja popravaka u vinogradu ili kući potroši pedeset libara ili manje od toga, ne smije na račun toga tražiti nikakav povrat, osim ako je žena na to pristala.³³

U Statutu, međutim, ne nalazimo odredbu koja propisuje visinu miraza, jer taj iznos nije bio strogo definiran, no, određena su ograničenja postojala. Naime, statutom se propisuje da je ocu slobodno udati kćer s mirazom po svojoj volji pod uvjetom da miraz ne prijeđe vrijednost dijela koji joj pripada prigodom diobe s braćom, odnosno podjele na jednake djelove, a ako bi otac kćeri u miraz dao više nego što je određeno, u tom bi slučaju njegovi sinovi i baštinici slobodno mogli od oca potraživati taj višak uz prisutnost zadarskog kneza.³⁴

Jedna odredba u Zadarskom statutu odnosi se na slučaj kad je žena udana na područje izvan zadarskog distrikta. U tom slučaju jasno se navodi da žena ne smije dobiti svoj dio u roditeljskim dobrima koje čine nekretnine ni na koji način, osim ako bi njezin muž koji nije s područja zadarskoga distrikta došao prebivati u Zadar ili njegov distrikt. Niti u ovom slučaju muž ne bi smio prodavati njezin miraz, mijenjati ga ili otuđivati njezine posjede.³⁵ Naime, sve osobe rođene izvan područja zadarske komune u Zadarskom statutu smatrale su se strancima. Ako bi se takva osoba preselila sa svojim bračnim drugom i ostalim članovima obitelji u Zadar radi stalnog boravka, Veliko vijeće bi ih priznalo građanima Zadra. Bila im je priznata pravna sposobnost, ali donekle ograničena kako bi se osigurao mir s domaćim stanovnicima i društvena i gospodarska stabilnost unutar grada.³⁶

Miraz u zadarskim notarskim spisima iz 14. stoljeća

Temeljna građa za proučavanje zadarske srednjovjekovne povijesti sadržana je u notarskim spisima ili imbrevijaturama. Oni nam daju podatke o različitim područjima svakodnevnog života jedne društvene zajednice. Kako je notarijat bio značajna institucija pravnog sustava zadarske srednjovjekovne komune zadarski notarski spisi

ostaje u vlasništvu žene. *Dubrovački statut*, knj. 4, gl. 35, str. 148. Trogirski statut kaže da muž koji drži posjed u ime svoj žene ne smije na njemu ništa graditi, obrađivati bez suglasnosti žene. U protivnom može sve izgubiti. Suglasi li se žena s tim notar o tome mora sastaviti novu ispravu. *Statut grada Trogira*, knj. 3, gl. 20, 138.

33 Zadarski statut, knj.3, gl. 101, 345.

34 Zadarski statut, knj. 3, gl. 95, 341.

35 Isto, knj. 3, gl. 97, 341-343.

36 Ante Birin, Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna, *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, 20(2002/2003), 59-94.

predstavljaju prvorazredan izvor za proučavanje političke, gospodarske, kulturne i društvene povijesti Zadra.³⁷

Mirazni ugovori, kojima se ovom prilikom bavim, samim time što se nalaze u notarskim spisima odgovaraju odredbi Statuta koja kaže da ugovori moraju biti sastavljeni od notara.³⁸ Po konstrukciji teksta tih ugovora vidimo da su izjave ugovaratelja napisane cjelovito, od riječi do riječi, što je još jedna bitna stavka koja odgovara propisima Statuta.³⁹ U tim se ugovorima, navode imena svih svjedoka, muškaraca, i to stanovnika grada Zadra, kao i ugovaratelja te je naveden dan, mjesec i godina sklapanja ugovora.

Ugovori o mirazu koji se nalaze u navedenim spisima odgovaraju odredbama Zadarskog statuta i po pitanju propisanog mjesta gdje se pravni dokumenti trebaju sastaviti te po broju dužnosnika u čijoj prisutnosti trebaju biti sklopljeni. Većina tih ugovora sklopljena je na sudbenom dvoru ili u crkvenoj instituciji uz prisutnost najmanje dvojice zakonitih svjedoka, iako se u nekim ugovorima navode i četiri svjedoka, ali nikad više od toga broja. Time što su ugovori sastavljeni poštuje se i odredba statuta da se o svakom darovanju od 10 libara i više, a navedeni mirazi, kao što ćemo kasnije vidjeti, neovisno o tome jesu li bili u novcu, pokretnim ili nepokretnim stvarima, nikad nisu imali vrijednost manju od 20 libara, ima sastaviti javna isprava.⁴⁰

Budući da žene, kao što smo u to pregledu statutarnih odredbi vidjeli, nisu imale jednaka prava pred zakonom kao i muškarci, odnosno da one bez zastupnika nisu mogle potraživati pravne usluge, razumljivo je da su i ugovore o mirazu, kao što ćemo vidjeti iz kasnije navedenih primjera, davali sastaviti roditelji u kćerkino ime. Isto tako je jasno da su u različitim slučajevima vezanim uz miraz žene morale postavljati zastupnike.⁴¹

U navedenim izvorima razlikujemo slučajeve u kojima je ugovore dao sastaviti muž od onih koje je dala sastaviti žena. Naime, muževi samostalno i uz prisutnost najmanje dvojice zakonitih svjedoka sastavljaju ugovore o mirazu kada primaju miraz izravno od žene ili njezinih roditelja ili braće. U njima izjavljuju da će primljeni iznos miraza čuvati, kako je to propisano Statutom (...*obligauit dicte uxori sue pignori omnia sua bona presentia et futura.*). Žene, međutim, sastavljaju ugovore o mirazu kada ga potražuju nakon smrti muža, ali nikada samostalno, već preko zakonitih

37 Ulogu koju je institucija notarijata imala u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, opisala je Branka Grbavac u svom magistarskom radu *Zadarski notari u 13. i 14. st.*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006, 1-253. s posebnim naglaskom na ulogu notara u pravnim poslovima zadarske srednjovjekovne komune, dok je u radu *Svakodnevn život notara u jednoj kasnosrednjovjekovnoj dalmatinskoj komuni: primjer Zadra, Kolo: časopis Matice hrvatske*, 16 (2006), 161-177. dala opis poslovnog i društvenog života zadarskih notara.

38 Lujo Margetić, nav. dj., 201.

39 Zadarski statut, knj. 2, gl. 89, 209.

40 Isto, knj. 3, gl. 42, 291.

41 Zdravka Jelaska, Trogiriska srednjovjekovna obitelj, *Povijesni prilozi*, 18 (2000), Zagreb 2000, str. 37-38.

zastupnika koji su uvijek navedeni na početku dokumenta, kao što pokazuje primjer ugovora u kojem Korteziya, bivša žena vojnika Nikole, a sadašnja supruga pješačkoga časnika u Zadru Marca Bonina, imenuje plemenitoga Nikolu Albertija, građanina Mletaka, svojim zastupnikom kada potražuje tristotinjak zlatnih dukata na ime miraza iz prvoga braka.⁴²

Iz primjera ugovora o mirazu vidi se da se miraz, kako na cjelokupnom području srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, tako i u Zadru javlja prije svega kao odraz pravnog statusa kćeri naspram sinova po pitanju nasljedstva roditeljskih dobara. Porijeklo miraza u zadarskom društvu bilo je jednako kao i u drugim dalmatinskim komunama, a povezano je uz srednjovjekovnu strukturu obiteljskog nasljeđivanja. Naime, ženski potomci imali su sve do sredine srednjega vijeka jednaka prava na obiteljsku ostavštinu kao i muški potomci. To je, međutim, bio odraz kognatskog shvaćanja obiteljskih veza prema kojem su jednako značenje imale rodbinske veze oba roditelja. Međutim, od sredine 13. stoljeća, kada se obitelj temeljila na patrilinearnom sistemu po kojem se nasljedstvo prenosi kroz očevu liniju, započeo je postupan proces isključivanja žena iz jednakog nasljeđivanja s muškim srođnicima. To se odvijalo na način da je umjesto jednakog dijela očinske imovine u diobi s braćom kćerima pripadao miraz mislim da je »umjesto roditeljskih dobara« suvišno ponavljanje, pa bi to obrisala. Ipak, tijekom 13. stoljeća još uvijek se nastojalo kćerima dati jednak udio u diobi s braćom u pokretninama i nekretninama. Stvari se, međutim, mijenjaju u 14. stoljeću kada se mirazom kćeri odriču prava na daljnja potraživanja, odnosno uglavnom primaju miraz u novcu, a manje u nekretninama, koje se ostavljaju sinovima.⁴³

Na porijeklo miraza u Zadru u srednjem vijeku i njegovu ulogu u komunalnom razvoju grada te imovinskom napretku pojedine obitelji utjecali su i gospodarsko-politički čimbenici. Razvoj grada u 14. stoljeću bio je obilježen ekonomskim napretkom koji je bio posljedica dobrog političkog odnosa anžuvinske i mletačke vlasti. Na procvat trgovine osobito je utjecalo to što su takve okolnosti dozvoljavale talijanskim trgovcima i bankarima, ali i domaćim trgovcima koji su bili kraljeve pristalice, poslovanje na području dalmatinskih gradova. Niti jedan grad u srednjovjekovnoj Dalmaciji nije, međutim, imao jak priljev trgovaca i poduzetnika kao što je to imao Zadar u 14. i 15. stoljeću. Razmjena robe bila je svakodnevna pojava na gradskim trgovima, a takva atmosfera u gradu stvarala je i shvaćanje njegovih građana da je novac ključan u formiranju osobnog kapitalnog dohotka.⁴⁴ Navedena politička situacija, koja se odražavala na razvoj trgovine, dozvoljavala je da se njome bavi svaki njegov građanin, bez obzira na spol, dob ili društveni status.⁴⁵ Novac je bio glavno

42 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 1, doc. 95, str. 157-159.

43 Zrinka Nikolić Jakus, *Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća, Acta Histriae* 15/1-2 (2008) str. 2, 4, 10.

44 Nada Klaić, Ivo Petricoli, *Zadars u Srednjem vijeku*, Zadar 1976, str. 435-437.

45 Isto, str. 449.

sredstvo poslovanja, a to je našlo svoj odraz i u miraznim ugovorima. Primjeri iz 14. stoljeća pokazuju da je u većini slučajeva miraz bio davan u novcu, te da su ga zadarske obitelji imale toliko da su kćerima njihov udio u nasljedstvu mogle isplatiti u gotovini.

Nekoliko je vrsta novca u kojem se isplaćivao miraz. Riječ je o zlatnom dukatu (*ducatus de aureo*), srebrnom grošu (*grossus de argento*) te libri koja je predstavljala obračunski novac, a dijelila se na malu (*denariorum parvorum*) i veliku libru (*denariorum grossorum*). U navedenim ugovorima često se pojavljuje i novac imenom solad (*soldus, solidus*).⁴⁶

Ovom prilikom pratit ćemo: prvo, što je u navedenim primjerima činilo miraz, te, drugo, kako se miraz prima ili potražuje.

Među korištenim ugovorima u kojima je miraz dan samo u novcu, razlikujemo ugovore u kojima muž prima miraz u cijelosti te one u kojima muž prima određeni dio cjelokupnog iznosa miraza. U prvom slučaju nalazimo ugovore u kojima je miraz iznosio 50 denara,⁴⁷ 200 libara malih denara,⁴⁸ 200 velikih libara,⁴⁹ zatim 300 libara velikih denara, 200 libara malih,⁵⁰ 100 libara malih dinara,⁵¹ 150 dukata,⁵² 36 solida,⁵³ 600 zlatnih dukata,⁵⁴ 40 libara malih,⁵⁵ 80 libara malih,⁵⁶ 50 libara malih,⁵⁷ 4 mletačka groša⁵⁸ i 50 dukata.⁵⁹ Dva su ugovora u kojima otac daje miraz zetu u ime svoje kćerke, a oni se sastoje 50 libara malih i 375 libara.⁶⁰ Također, postoji ugovor u kojem muž prima miraz od žene u vrijednosti od 800 libara i još 200 libara na ime jednog oporučnog zapisa u korist supruge.⁶¹ U drugom slučaju

46 *Denarius parvus* ili mali denar bio je sitan bakreni novac s nešto malo srebra, dok je *denarius grossus* bio od vrlo dobra srebra. Vrijednost jedne libre iznosila je 20 solada odnosno 240 denara. Vrijednost maloga denara i solida i njihov odnos prema velikome grošu, ovisili su o količini srebra od kojeg su bili napravljeni. Tijekom srednjega vijeka nije bila uvijek ista količina srebra od koje se kovao novac, tako da je opadala vrijednost solida i maloga denara. Libra groša zadržala je tijekom cijeloga srednjeg vijeka istu vrijednost u odnosu prema dukatu, ali se mijenjao odnos dukata i groša prema solidu. Zadarski statut, 760.

47 *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo*, dok. 135, 167.

48 Isto, dok. 283, 230.

49 Isto, dok. 284, 231.

50 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 2, 551. *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo*, dok. 6, 99, dok. 78, 126.

51 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 1, dok. 22, 45-46.

52 Isto, sv. 1, dok. 180, 274-275.

53 Isto, sv. 1, dok. 191, 291-292.

54 Isto, sv. 1, dok. 204, 311-312.

55 Isto, sv. 1, dok. 254, 398-399.

56 Isto, sv. 2, dok. 113, 187.

57 Isto, sv. 2, dok. 136, 229.

58 Isto, sv. 2, dok. 140, 235-237.

59 Isto, sv. 2, dok. 175, 291-292.

60 *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, 340, dok. 77, 125, dok. 114, 138.

61 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 1, dok. 115, 175-176.

su ugovori u kojima se izjavljuje da je isplaćen samo dio miraza ili da postoji dug nasuprot obećanom cjelokupnom iznosu miraza. Ugovori u kojima se navodi da se isplaćuje samo dio miraza u novčanom iznosu vidi se da su mirazi sadržavali 20 libara venecijanskog velikog novca (*viginti libras grossorum Uenetorum*),⁶² 40 libara malih mletačkih novaca,⁶³ 20 dukata,⁶⁴ 100 libara malih mletačkih dinara i ostalih pokretnih stvari,⁶⁵ 200 libara malih mletačkih dinara,⁶⁶ 32 libara malih mletačkih dinara,⁶⁷ 64 libre malih mletačkih dinara,⁶⁸ 50 dukata,⁶⁹ 100 dukata⁷⁰ te 200 dukata.⁷¹ U dvama ugovorima muž prima dotada neisplaćeni dio od ukupnog iznosa miraza. O takvom slučaju govori isprava u kojoj Lovro de Bogde izjavljuje da je primio od Jakova de Fafogna zadnji obrok miraza svoje žene Nikolote u visini od 300 libara malih denara.⁷² U jednom ugovoru majka obećava da će platiti dio miraza za kćer. Naime, u tom se ugovoru Stana, udovica Ivana Varikaše, obvezuje platiti u dva obroka 800 libara svome zetu Andriji De Grisogonis, kao nadoplatu za miraz od 1 000 libara.⁷³ Treba reći da su se osim roditelja na isplatu miraza obavezivala i ženina braća. Tako u jednom slučaju brat izjavljuje da za miraz svoje sestre duguje 50 libara malih mletačkih dinara za cjelokupni iznos miraza od 100 libara denara.⁷⁴

Postoje ugovori u kojima se ženi vraća njezin miraz, kojega također čini novac. U jednom se ugovoru Zuve, sin pokojnoga Stjepana Samončića iz Zadra, obvezuje da će Radi, udovici rečenoga Stjepana, isplatiti 50 libara malih denara kao polovicu ukupnog iznosa miraza koji se obvezao dati njegov otac Stjepan.⁷⁵ U jednom drugom ugovoru brat potvrđuje da je kao sestrin miraz primio 1000 libara malih mletačkih dinara.⁷⁶

Manji broj isprava govori o mirazu koji se sastoji samo od nekretnine ili se nekretnina u ugovoru navodi kao nadopuna punoj isplati miraza. Pod nekretninom ovdje se uglavnom navodi zemljište čija se veličina izražavala u mletačkoj mjernoj jedinici gonjaj (*gognai, gognaius*).⁷⁷ Tako je miraz, kojeg muževi primaju od žena, činio posjed od 20 gonjaja, obrađeno i neobrađeno zemljište od 40 gonjaja i polovicu

62 *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, 47–48.

63 Isto, 48.

64 Isto, 103.

65 Isto, 106.

66 Isto, 72, 125–126, 140.

67 Isto, 144–145.

68 Isto, 151.

69 Isto, 181.

70 Isto, 57.

71 Isto, 81–82.

72 CD, sv. 10, dok. 271, 362–363.

73 CD, sv. 8, dok. 264, 320–321.

74 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 2, 58.

75 Isto, dok. 160, 266–267.

76 Isto, 83.

77 Zadarski statut, 759.

vinograda od 17 gonjaja⁷⁸, zatim vinograd od 16 gonjaja i još jedan neprocjenjeni vinograd.⁷⁹ U jednoj ispravi spominje se da je kao miraz dan jedan gonjaj vinograda.⁸⁰ Lokacije nekretnina u tim ugovorima nisu navedene, ali po tome što su primatelji ili davatelji miraza u tim dokumentima navedeni kao građani Zadra, može se zaključiti da se navedene nekretnine u njima nalaze unutar zadarskog kotara. U ugovorima u kojima supružnici nisu sa zadarskog područja mirazi ne sadrže nekretnine, već se u takvim slučajevima mirazi sastoje od novca, kao što to pokazuje ugovor u kojem Ludovik, građanin Trogira, izjavljuje da je od Ivana de Boto, Zadrana, primio kao miraz njegove sestre 1 000 libara malih mletačkih dinara⁸¹ te ugovor u kojem Nikola Mirše iz Šibenika izjavljuje da je od svoje žene Dobre iz Zadra primio miraz koji se sastojao od nakita i 240 dukata.⁸² Jedan je ugovor koji se odnosi na nekretninu unutar granica zadarskog distrikta dan u miraz, onaj u kojem Radić Coto, postolar i sin pokojnoga Belka iz Zadra, i Stjepan Mulja sklapaju sporazum o uvjetima korištenja tri gonjaja vinograda na predjelu Banja na Pašmanu, na zemljištu Nikole De Jurja. Naime, taj je vinograd Stjepan Mulja dao Radi Cotu kao miraz za svoju kćer Dobru, uz obvezu davanja trećine uroda Nikoli De Jurja čija je zemlja. Sada ugovaraju podjelu na pola od preostale dvije trećine uroda.⁸³

Postoje primjeri ugovora u kojima su muževi, koji izjavljuju da primaju miraz od svojih žena, navedeni kao stranci, ali obavljaju poslove u službi komunalne vlasti u Zadru i zbog toga se ipak smatraju građanima Zadra, poput Marka Bauzana iz Venecije, pješackog generala u Zadru,⁸⁴ te Rustigina de Rustiganisa iz Bolonje, također pješackog generala u Zadru.⁸⁵

Također, u navedenim izvorima nalazimo velik broj ugovora u kojima se miraz sastoji od novca i nekretnine zajedno, s time da je u ugovoru navedena samo ukupna vrijednost miraza, no ne i vrsta nekretnine. Primjerice, u jednom ugovoru Stanislav, sin pokojnoga Obrada Krančića iz Zadra, izjavljuje da je vrijednost miraza njegove žene Rade 500 libara,⁸⁶ dok u drugome majstor Guarino, kovač nastanjen u Zadru, potvrđuje da je od svoje žene Margarite primio miraz u novcu i nekretnini u vrijednosti od 200 libara malih mletačkih denara.⁸⁷ Izjavu o primljenom mirazu u novcu i nekretnini dao je sastaviti i Dragoslav, sin pokojnoga Dragovana De Rikije, nastanjen u Gorici na posjedu samostana Svetih Kuzme i Damjana, koji je od svoje za-

78 CD, sv. 1, dok. 76, 119-122.

79 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 2, dok. 145, 240-242.

80 *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, dok. 19, 103.

81 Franjo Manfred De Surdis iz Piacenze, dok. 121, str. 83.

82 Isto, dok. 33, str. 20-21.

83 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 2, dok. 309, 479-481.

84 Franjo Manfred De Surdis iz Piacenze, dok. 71, str. 47-48.

85 Isto, dok. 84, str. 57.

86 Isto, sv. 2, dok. 13, 39.

87 Isto, sv. 1, dok. 62, 98-99.

ručnice Drage iz Zadra primio miraz u vrijednosti od 30 libara malih.⁸⁸ Stajša, težak iz Zadra, i Martin, stanovnik Kalija, također izjavljuju da su od svojih žena primili miraz u novcu i nekretninama u visini od 100 libara malih.⁸⁹ Radoslav iz Ugljana u jednoj ispravi potvrđuje da je primio miraz svoje zaručnice Radice u vrijednosti od 72 male libre u novcu i imovini,⁹⁰ a Juraj Bilišić, mornar iz Zadra, da je od svoje žene Tihe primio kao miraz 50 libara malih denara u gotovini i nekretninama.⁹¹

U više ugovora kao dio miraza navode se i pokretne stvari. Tako se u jednom ugovoru navodi da muž prima u miraz 400 libara velikih mletačkih denara i ostala pokretna dobra,⁹² u drugom da miraz čini 200 denara, nakit u srebru i zlatu, odjevni predmeti i jedan vinograd u okolici Zadra,⁹³ a u trećem 50 denara velikih i ostale stvari (*et rebus aliis*).⁹⁴ U vrelima se spominje miraz od 75 dukata, kućnih predmeta i pokretne imovine,⁹⁵ zatim onaj od 40 solida mletačkog groša u gotovini, odjeći i pokretninama,⁹⁶ kao i miraz od 1000 venecijanskih malih dinara u nakitu i pokretnim stvarima,⁹⁷ a u jednoj ispravi spominje se miraz koji čine razni ukrasni, odjevni i kućni predmeti i pokretna dobra u vrijednosti od 60 dukata.⁹⁸

U ugovorima u kojima žena prima natrag svoj miraz putem zastupnika također nalazimo da se miraz sastojao od novca, zemljišta i ostalih pokretnih stvari.⁹⁹ I u jednoj ispravi kojom se muž obvezuje da će vratiti ženi njezin miraz navodi da ga čine nekretnine, pokretna dobra i novac. U njemu, naime, Deša Skoronja osigurava svojoj ženi Mari miraz koji čine jedan vinograd te ostale stvari, nakit i odjeća, pokretna dobra i novac, u vrijednosti od 200 libara malih.¹⁰⁰

Budući da su nakon smrti muža njegovi baštinici trebali vratiti ženi njezin nalazimo primjere ugovora u kojima se sinovi obvezuju, u ime svoga oca, na povrat miraza. Tako se Zuve, sin pokojnog Stjepana Samončića iz Zadra, obvezuje Radi, udovici rečenoga Stjepana, isplatiti 50 libara malih denara kao povrat polovice ukupnog iznosa njezinog miraza.¹⁰¹

Nakon što smo vidjeli što je činilo miraz i kako se miraz primao i potraživao, u nastavku rada napraviti će se analiza visine miraza u ugovorima. Kako visina miraza

88 Isto, sv. 1, dok. 173, 262.

89 Isto, sv. 2, dok. 184, 303-304; dok. 379, 586-587.

90 Isto, sv. 2, dok. 256, 404.

91 Isto, sv. 2, dok. 323, 502-503.

92 *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo*, dok. 17, 105.

93 *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, dok. 152, 173.

94 Isto, dok. 182, 185.

95 CD, sv. 2, dok. 173, 289-290.

96 CD, sv. 2, dok. 202, 328-329.

97 CD, sv. 8, dok. 405, 502..

98 CD, sv. 13, dok. 388, 534-536.

99 Usp. npr. *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze*, dok. 34, 21-22; dok. 69, 46-47; dok. 168, 116.

100 CD, sv. 8, dok. 419, 515-516.

101 *Andrija pok. Petra iz Cantua, Bilježnički zapisi*, sv. 2, dok. 160, 266-267.

statutom nije bila određena, ovdje ćemo je pratiti prema društvenom statusu obitelji kojoj pripada žena koja daje ili potražuje miraz.

Analizom isprava koje se odnose na miraz, može se pokušati ustanoviti je li miraz odražavao društveni položaj žene te status njezine obitelji i njezinu ulogu u cjelokupnom društvenom i ekonomskom razvoju grada. Zadar je u 14. stoljeću po pitanju društvenih slojeva bio tipičan srednjovjekovni prostor u kojem je ekonomija formirala gradsko stanovništvo i svrstavala ga u određeni stalež.¹⁰² Pritom su trgovci predstavljali najvažniji sloj u gospodarskom ustroju grada.¹⁰³ Ugovori o mirazu u navedenim izvorima daju uvid u društveni status žene koja daje ili potražuje svoj miraz. Naime, na početku svakog ugovora sklopljenog u sudbenoj kancelariji u Zadru u srednjem vijeku stoji porijeklo osobe koja ga daje sastaviti, a to znači ime i prezime jednog ili oba roditelja, te nerijetko i zanimanja kojim su se bavili. Iz ugovora u kojima su navedena zanimanja poput vrtlara, mornara i trgovca vidi se da žene, o čijem je mirazu riječ, pripadaju obitelji nižega društvenog sloja. To se vidi na primjeru ugovora u kojem Solar Radoš iz Pašmana izjavljuje da je primio miraz od Filipe, kćeri pok. Stjepana mornara iz Zadra,¹⁰⁴ zatim Nikola iz Zadra izjavljuje da je primio miraz od žene Drage, kćerke pok. Kreše, trgovca šesirima, iz Zadra,¹⁰⁵ ili primjer Stajša iz Zadra koji prima miraz od žene Stane, kćerke pok. Zovka, težaka iz Zadra.¹⁰⁶ Međutim, iz ugovora u kojima nisu navedena zanimanja, već je navedeno ime roditelja koji u kćerino ime daje izjavu o mirazu, ili ime oca žene koja sastavlja ugovor o svome mirazu, vidi se da je riječ o obiteljima višeg društvenog statusa (poput obitelji De Bona, De Begna, De Fanfogna, De Madijev, De Merce, De Cossa, De Carbone, De Georgio, De Grisogonis, De Nassis, De Raula, itd.). To možemo vidjeti na primjerima dvaju takvih ugovora. U prvome Raul pok. Andrea de Raulo iz Zadra izjavljuje da u ime kćeri Marije daje miraz Francescu de Lemesso iz Zadra,¹⁰⁷ a u drugom Grgur de Nassis iz Zadra izjavljuje da prima miraz od Zoila de Cesamo, oca svoje žene Katarine.¹⁰⁸ Iz primjera ugovora o mirazu u navedenim izvorima može se naslutiti da se pripadnici zadarskog plemstva, redovito, iako ne isključivo, žene međusobno.

Visina miraza ovisila je o nekoliko okolnosti, prije svega o staleškoj pripadnosti davatelja miraza te imovinskoj mogućnosti davatelja i njegove obitelji.¹⁰⁹ Ekonomski utjecaji također su određivali visinu miraza, a jedna od takvih je pojava bankarstva uslijed naglog razvoja trgovine u Zadru u 14. stoljeću. Naime, bankarski sustav u

102 Tomislav Raukar, *Srednjovjekovne ekonomije i hrvatska društva*, Zagreb 2003, str. 44.

103 Isto, str. 21.

104 Andrija iz Cantua, sv. I, dok. 113, str. 187.

105 Andrija iz Cantua, sv. I, dok. 150, str. 248-249.

106 Andrija iz Cantua, sv. I, dok. 184, str. 303-304.

107 Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296...1337, pr. Mirko Zjačić i Jakov Stipišić, Državni arhiv Zadar, 1969, sv. II, dok. 114, str. 138.

108 CD, sv. 13, dok. 388, str. 534-536.

109 Tomislav Raukar, *Srednjovjekovne ekonomije i hrvatska društva*, Zagreb 2003, str. 57-58.

ekonomiji zadarske srednjovjekovne komune otvorio je mogućnost prijenosa kapitala unutar obitelji. To se osobito isticalo među plemstvom, no zasigurno su takvom načinu očuvanja imovine težile i obitelji s nižim društvenim statusom, jer je komunalna vlast dozvoljavala da se trgovinom, koja se naglo razvijala u gradu, bavi svaki njegov građanin bez obzira na društveni sloj kojem pripada. Takve okolnosti su dovodile do naglog povećanja visine miraza. No, pored bankarstva drugi razlog koji je mogao utjecati na povećanje iznosa miraza je epidemija kuge koja se, kao i u drugim dalmatinskim komunama, pojavila u Zadru upravo u 14. stoljeću. Naime, epidemija kuge ili crna smrt dovela je do naglog demografskog gubitka stanovništva te je došlo do velike količine novca za nasljedstvo preživjelih djevojka. Uslijed toga naglo je opala vrijednost perpera, pa su pučanke dobivale miraz u novcu i to gotovo u jednakom iznosu kao i plemkinje.¹¹⁰

Visina miraza otkriva i jesu li se pučanke iz nižih statusa pripremale na udaju u obitelj višeg društvenog položaja.¹¹¹ Naime, statutom nije bilo regulirano sklapanje brakova među staležima. No, interakcije među društvenim slojevima, koje su omogućavale ekonomski razvoj grada u to vrijeme, dovodile su i do sklapanje brakova među njima. Iznosi miraza su se razlikovali ovisno kojem je staležu pripadala obitelj u koju su roditelji udavali svoje kćeri. U ugovorima o mirazu u navedenim izvorima vidimo da su najveći iznosi miraza bili u slučajevima u kojima se brak sklapao među plemićkim obiteljima i uglavnom su se odražavali u novcu. Tako na primjer, Kozica de Begna prima miraz od Gracije de Bottono u iznosu od 1 840 libara na temelju oporučnog zapisa njezinih roditelja,¹¹² zatim Lovro de Bogde prima od Jakova de Fanfogna miraz svoje žene Nikolette u iznosu od 1 000 libara.¹¹³ No, da su iznosi miraza u brakovima među obiteljima visokog društvenog statusa mogli biti i manji govori primjer ugovora u kojem Žuve de Cessamo izjavljuje da prima miraz od svoje žene Ivane de Georgio u vrijednosti od 200 libara malih dinara.¹¹⁴ Najmanji iznosi miraza navedeni su u ugovorima u kojima se vidi da su brakovi sklapani između pučana. Na primjer, Stojko, trgovac iz Zadra, izjavljuje da je od zaručnice Stane primio miraz u novčanoj vrijednosti od 36 solada,¹¹⁵ dok Krešan, s otoka Rave, izjavljuje u ugovoru da je od svoje žene Matije primio miraz u vrijednosti od 40 libara malih mletačkih dinara i pokretne imovine.¹¹⁶ Srednji iznosi miraza nalaze se u ugovorima u kojima su brakovi sklopljeni između pučana i plemića. To pokazuje ugovor u kojem Grgur de Qualis iz Zadra prima od svoje žene Stane, kćeri mornara, miraz

110 Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII. do XV. st.*, Dubrovnik 1994, str. 42-80.

111 Zrinka Nikolić, *Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. st.*, str. 7.

112 CD, sv. 14, doc. 139, str. 192-194.

113 CD, sv. 10, doc. 137, str. 193.

114 Franjo Manfred de Surdis iz Piacenze, doc. 181, str. 125.

115 Andrija Petar iz Cantua, sv. I, doc. 191, str. 291-292.

116 Andrija Petrov iz Cantua, sv. I, doc. 254, str. 398-399.

od 75 dukata, kućnih predmeta i pokretne imovine,¹¹⁷ te ugovor u kojem Ivan drvo-djelac iz Zadra prima od svoje žene Palme de Bonificino miraz od 200 libara.¹¹⁸ Naravno da je visina miraza kod pučana također ovisila o tome o kakvom se pučaninu radi. Naime, u 14. stoljeću neki pučani trgovci mogli su se nositi s plemstvom, pa i nadmašiti miraze plemkinja, iako nisu imali politička prava kao ni ostali pučani.¹¹⁹

Neovisno od toga jesu li se mirazi davali u obitelj s višim ili nižim društvenim te imovinskim statusom, postoje isprave koje potvrđuju statutarno pravilo da se miraz ženi vraća nakon smrti muža, kao i to da žena svojim mirazom može oporučno raspolagati. Većinom se ovdje radi o oporukama, kako o onima koje sastavljaju muškarci tako i o onima koje sastavljaju žene. Naime, u oporukama muževi i žene, pored ostalog kao svoju ostavštinu, spominju i predmete iz miraza. Muževi u oporukama traže od svojih baštinka (djece i rodbine) da ne uzimaju ženin miraz kojeg je donijela u brak, već da joj se on obavezno mora vratiti, kao što je to vidljivo na primjeru oporuke Marina de Osessija u kojoj rečeni Marino želi i naređuje da se Margariti, njegovoj ženi, vrati osamdeset malih denara *pro dotibus suis*.¹²⁰ Postoje i slučajevi u kojima sinovi nasljeđuju miraz od majke preko oporuke svojih očeva. Tako na primjer u oporuci Bogde de Lourelna, pored ostalog, stoji da njegov sin Jakob treba naslijediti pedeset venecijanskih dinara »*pro dote matris sue Stane quas ego ab ea habui tempore nostre desponsacionis*«,¹²¹ a u izjavi Barta stoji da od svoga oca Petra Orlandova prima dvadeset libara kao miraz pokojne majke.¹²² Žene u svojim oporukama samostalno odlučuju kome će ostaviti miraz u vlasništvo nakon svoje smrti, a kao baštinici u njima se uglavnom spominju muževi i djeca, a nerijetko i crkva kojoj ostavljaju dio novca za služenje mise za spas duše. U oporuci Francisce, žene Martinija Cimitulija, pored ostalog, navodi se da mužu ostavlja »*in dote siue repromissa mea libras XL paruorum venetorum....per missa pro remedio anime mee...*«,¹²³ dok u drugoj oporuci Dobra, žena Prodijsa de Cosse, ostavlja miraz svojim sinovima »...*item cercellos meas...(libras) octingentas dotis mee relinquo...cose et vito filiis meis...*«¹²⁴ Među korištenim izvorima su i dvije oporuke koje su sačuvane fragmentarno te se iz njih ne saznaje kome žene ostavljaju miraze nakon svoje smrti.¹²⁵ Pravo žena na miraz, s obzirom na društveni i pravni položaj žene naspram muškarca u to vrijeme, bilo je važno za njezin osjećaj sigurnosti. To bi mogao dokazati primjer jednog ugovora u kojem se, kako bi se skupila sredstva za povrat miraza, prodaju stvari na

117 Andrija pok. Petra iz Cantua, sv. II, doc. 173, str. 289-290.

118 Franjo Manfred De Surdis iz Piacenze, doc. 204, str. 140.

119 Zrinka Nikolić Jakus, Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća, *Acta Histriae* 15/1-2 (2008) str. 2, 4, 10.

120 *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, dok. 34, 340.

121 Isto, dok. 100, 43-46.

122 CD, sv. 8, dok. 447, 546-547.

123 *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove*, dok. 168, 93.

124 Isto, dok. 155, 83.

125 Isto, dok. 130, 67, dok. 137, 71.

dražbi. Naime, riječ je o ispravi u kojoj se spominje da se na zamolbu Grube, udovice pokojnog Andrije De Georgio, prodaju na dražbi nekretnine spomenutog Andrije za namirenje njezinog miraza, koji joj je na temelju sudske presude trebala isplatiti Jakobica, sestra rečenog Andrije De Georgio. Nekretnine je na dražbi kupila sama udovica Gruba.¹²⁶ Činjenica da se Gruba zauzela kako bi namirila svoj miraz te je i kupila navedene nekretnine, ne pokazuje samo njezinu materijalnu snagu, već i važnost koju je miraz u srednjem vijeku imao za žene.

Briga za miraz je, međutim, mogla označavati i brigu za prijenos nasljedstva, jer su predmete iz miraza žene oporučno uglavnom ostavljale svojoj djeci, a te je stvari žena dobivala od svoje obitelji. Dakle, ne samo da je visina miraza, kako je to prethodno prikazano, pokazivala položaj žene u obitelji i dala naslutiti za koju su obitelj roditelji nastojali udati kćer, već je i osiguravala kćerkinu budućnost u novoj obitelji i time omogućavala nasljeđivanje potomcima, pa makar i po ženskoj liniji. Takvom načinu shvaćanja svakodnevnog života srednjovjekovne društvene sredine prilagodile su se i državne institucije na način da su pitanje miraza kojeg je žena donosila mužu u brak zakonski regulirale i tako zaštitile ženu pred zakonom, ali i nastojale provoditi mjere očuvanja društvenoga reda u gradu te stvaranja materijalne sigurnosti svojih građana.

Zaključak

Pitanje miraza u srednjovjekovnom Zadru bilo je regulirano pravnim odredbama u Zadarskom statutu iz 1305. godine. Važnost miraza za komunalno društvo srednjega vijeka tražilo je poštivanje pravila za stjecanje prava na raspolaganje mirazom. Miraz je u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama, pa tako i u Zadru u 14. stoljeću, označavao početak stupanja u brak i oblikovanja imovinskih odnosa u braku, a predstavljao je skup dobara koje bi žena donijela u brak i predala mužu, a on je, kako je to bilo regulirano navedenim statutom, trebao taj miraz, kojeg je žena nakon smrti muža dobivala natrag u vlasništvo, čuvati za cijelo vrijeme trajanja braka. Stoga muž nije smio prodavati, otuđiti ili dati u zakup stvari iz miraza, ali je njima mogao raspolagati.

Iz primjera ugovora o mirazu vidi se da se miraz, kako na cjelokupnom području srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, tako i u Zadru javlja prije svega kao odraz pravnog statusa kćeri naspram sinova po pitanju nasljedstva roditeljskih dobara. Naime, od polovice 13. stoljeća, kada se obitelj temeljila na patrilinarnom sistemu po kojem se nasljedstvo prenosi kroz očevu liniju, započeo je postupan proces isključivanja žena iz jednakog nasljeđivanja s muškim srođnicima. To se odvijalo na način da je umjesto jednakog dijela očinske imovine u diobi s braćom kćerima pripadao

126 CD, sv. 14, dok. 299, 404-408.

miraz umjesto roditeljskih dobara. U 14. stoljeću mirazom se kćeri odriču prava na daljnja potraživanja, odnosno uglavnom primaju miraz u novcu, a manje u nekretninama. Na miraz u srednjovjekovnom Zadru utjecao je ekonomski razvoj grada u 14. stoljeću koji je utjecao i na visinu miraza. Kako iznos miraza nije bio određen statutom, u ovom se je radu nastojala utvrditi međusobna ovisnost između njega i društvenog staleža kome je pripadala žena o čijem je mirazu riječ u navedenim ugovorima.

O predaji miraza žene mužu te povratu miraza ženi nakon smrti muža uvijek se sastavljala isprava ovjerena od strane notara koja je ujedno potvrđivala statutarnu odredbu o pravima koja muž i žena polažu na miraz. Kako žene u srednjem vijeku nisu smjele sudjelovati u političkom životu, analiza miraza u Zadru u 14. stoljeću daje sliku položaja žene pred zakonom u to vrijeme te govori o njezinoj ulozi u društvenom i gospodarskom životu grada. Osim toga, miraz je, kako je već rečeno, neovisno o njenom materijalnom položaju i društvenom ugledu, bio važan i za obitelj u cjelini.

SUMMARY

Dowry in 14th Century Zadar

In medieval communities, a dowry was necessary for the formation of marriage, marking the beginning of marital property relations. For medieval communities like 14th century Zadar, the dowry represented a group of property given to women by their fathers or someone else.

The paper elaborates on the subject of social and legal significance of dowry in 14th century Zadar and on its influence on property of a medieval family. The issue of dowry raises the question of social and legal status of women in that time.

The first part of the paper brings an overview of legal relations and customs related to dowry in 14th century Zadar, based on marital and property related regulations. The second part of the paper includes an analysis of dowry contracts from the records of Zadar's medieval notaries: Andrija Petrov of Cantua, Henrik and Cresta Tarallo, Franjo Manfreda de Surdis of Piacenza, as well as documents that refer to dowry and had been published in *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*) by the type of dowry (money, private property, movable property) and the method of bestowing or accepting it. The paper also examines the role of dowry in the economy

of 14th century Zadar and the amount of dowry relative to the woman's economic class and the social status of families involved in the marriage.

By reviewing the above documents, the paper will also investigate if the actual dowry contracts corresponded to the regulations of Zadar's 14th century statute.

Key words: dowry, marriage, situation of women, middle age, Zadar, Dalmatia, Zadar's statut, notary